

Makale Türü: Araştırma
Gönderim Tarihi: 16 Aralık 2021
Yayınlanma Tarihi: 27 Aralık 2021

POZİTİVİZM VE POSTPOZİTİVİZM* POSITIVISM AND POSTPOSITIVISM

İnanç ALİKILIÇ¹- ORCID ID: 0000-0001-6311-2622

ÖZET

Nicel araştırmanın şekillenmesinde pozitivism öncü paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma geleneğinde deney ve gözlemin, buna bağlı olarak ortaya çıkan tek gerçeğin bilimin gelişimine katkı sağlayacağı ve mutlak olanın değişmeyeceği kabul edilmekteydi. Araştırmacının araştırma sürecine etki edebileceği, sosyal olgu ve olayların sadece sayılar ile tasvir edilmesinin mümkün olamayabileceğinin anlaşılması ile birlikte pozitivist paradigmadan postpozitivist paradigmaya bir dönüşüm gerçekleşmiştir.

Bu derlemede pozitivismin ortaya çıkışı, şekillenmesi, paradigmaya gelen eleştiriler, postmodernizm bağlamında postpozitivism düşüncesine geçiş süreci ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Pozitivism, Postmodernizm, Postpozitivism, Paradigma, Araştırma*

ABSTRACT

Positivism emerges as the leading paradigm in shaping quantitative research. In the research tradition, it was accepted that experiment and observation, the only truth that emerged as a result of this, would contribute to the development of science and that the absolute would not change. A transformation from the positivist paradigm to the postpositivist paradigm has taken place with the understanding that the researcher can affect the research process and that it may not be possible to describe social facts and events only with numbers.

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, inanc.alikilic@ozal.edu.tr

In this review, the emergence of positivism, its formation, criticisms of the paradigm, and the transition to postpositivism in the context of postmodernism are discussed in detail.

Keywords: *Positivism, Postmodernizm, Postpositivism, Paradigm, Research*

1. GİRİŞ

Pozitivizm; olayların ya da gerçeğin deney ve gözlemler ile irdelenmesi, mantık süzgecinden geçirilerek ve akla dayandırılması gerekliliği üzerinde yapılandırılmış bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu paradigma ile insanlığın özgürleşmesinin ancak pozitivizm aracılığı ile elde edileceği savunulmuştur. Pozitivizm destekçileri bilimde gerçeğin tek ve mutlak olduğunu savunmaktadır. Deney ve gözlemler ile laboratuvar ortamında gerçekleşen bilimin gerçek bilim olduğu ön kabulü üzerine pozitivizm şekillenmektedir. Pozitivizm destekçileri bilimsel bilginin gelişiminde bilim insanının rolünü, inanışını, hayal dünyasının, kültürünü ve yaratıcılığının bilime etkisini göz ardı etmektedirler. Bilimsel gerçeklik, savunuculara göre tektir ve matematik, sayılar ve istatistik ile temellenmektedir. Bu neden ile elde edilen gerçeklik evrenselidir. Bilimin gelişimi önceki yapılan bilimsel çalışmalara dayanmaktadır ve bu neden ile de hiyerarşik bir sürecin olduğu, bu araştırma sürecinin de sınırlarının çok keskin ve belli olduğu, hipotezlerin sınanmasını bilimsel gelişimin temeli olduğu savunucular tarafından kabul edilmiştir. Bu nedenle nicel araştırmaların bilimsel araştırmanın gelişimine hizmet edecek tek araştırma yöntemi olduğu pozitivist düşünürler ile desteklenmiştir.

Postpozitivizm ise bilimsel bilgilerin nesnel olamayabileceği, bilimsel bilginin gelişiminde araştırmacıların bakış açısı, geçmiş tecrübelerinin, düşüncelerinin çok önemli olduğunu savunan paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır. Postpozitivizm savunucuları pozitivistin aksine bilimde tek bir gerçeğin ya da doğrunun olmadığını savunmaktadır. Bilim insanının kültürü, inançları, edindikleri tecrübeler bilimsel gelişimde önemli bir yer tutmaktadır. Paradigma savunucularına göre sosyal olgularda bilimsel gelişim sürecine katkıda bulunmaktadır. Lakin bu olgular tüm insanlar için genel geçer olamaz. Bu olgular ancak kendine özgü boyutları ile incelenebilir. Farklı bakış açıları ile bilimin gelişmesini savunan

paradigma nitel araştırmaların da ortaya çıkmasına ve günden güne gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Bu derleme ile pozitivizm ve paradigmanın ortaya çıkaran öncüller irdelenmiş, pozitivizmden post pozitivizme geçiş süreci ve oluşan paradigma değişimi üzerinde durulmuştur.

2. POZİTİVİZM ARKA PLANI: ORTA ÇAĞ VE RÖNESANS

Antikçaę kendi başına çok zengin fikir ve kültür birikimine sahiptir. Bu dönemde mantık, bilim, ahlak ve evren gibi konularda birçok fikir ve felsefi bilgi birikimleri oluşmuştur. Antik aę sonrasında 3'nc yüzyıl ile 15'nci yüzyılları arasında temellenen Orta aę düşüncesi, temelini Hıristiyanlığın yayılmasından ve din tabanlı fikirlerin düşünce alanına da girmesi ile sağlamlaştırmıştır. Bu dönemde tek amaç dini söylemleri ve düşünceleri meşrulaştırmak olduğu için, birçok düşünce baştan konulmuş bir amaca doğru değiştirilmiş, bazı çok değerli antikçağ düşünceleri ise görmezden gelinmiştir (Akkaya, 2012, s.10). Antik ağın tüm kazanımları, eserleri orta aęda Tanrı'yı ve Hıristiyanlığı tasdik etmek amacı ile tekrardan yorumlanmıştır. Hıristiyanlık inancına göre her şeyin başlangıcı ve kaynağı tanrıdır. Tanrı dışındaki tüm varlıklar ve de insan tanrı var diye vardır. Bu nedenle varlığını mutlak tanrıya borçlu olan insanın tek amacı doğal olarak tanrının isteklerini sorgusuzca yerine getirmektir. Sonuç olarak ortaçağ felsefi sistemi içinde tanrı bize bilmemiz gereken tüm bilgiyi vermiştir, bu nedenle yeni bir bilginin öğrenilmesine de gerek yoktur (Akkaya, 2012, ss.11-12).

Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans kavramı, 14'nc yüzyılda İtalya'da başlayan ve sonrasında etkisini tüm Avrupa'nın diğer şehirlerinde gösteren, etki ettiği ülkelerde bilimsel ve kültürel anlamda radikal değişikliklere yol açan, edebiyat, sanat ve bilimdeki gelişmeleri de içine alan bir kültür hareketidir (Ballıkaya, 2015, ss.90-91). Bu dönem de orta aę düşüncesinin yavaşça yok olduğu yeni aę fikirlerinin ise boy göstermeye başladığı bir geçiş dönemidir (Akkaya, 2012, s.10). Rönesans ile insan orta çağın geleneklerinden koparak, artık hayatını tanrının gösterdiği doğrulardan değil, kendi aklının gereklerine göre kurmaya başlar (Hira, 2000, s.2). Bu dönemde antik aę yeniden keşfedilmeye başlanmıştır. O dönemin problemleri orta çağda gömülen sandıklarından çıkarılmış ve tekrardan ele alınmaya başlanmıştır. Orta aę

boyunca tanrı gölgesinde bireyselliğini ve kimliği gölgelenen insan, bu dönemde kendisini yeniden keşfetmeye, kendisi ile ilgili tekrardan sorular sormaya başlamıştır. Bu dönemde kişi kendi kimliğini de geliştirmeye başlamıştır. Bu gelişim ileride *Ulus* kavramının doğmasına ve sonrasında güçlenmesine de zemin hazırlamıştır. Yeni ulus kavramına göre devlet, tanrının planladığı bir kurum değildir. Devlet insan gereksinimleri ile ortaya çıkan ve bu gereksinimleri karşılayacak bir kurumdur.

Rönesans ile bilimde de birçok başarı kaydedilmiştir. Bu başarıların temeli gözlem ve deneye olan inanca dayandırılabilir. Bu dönemde astronomideki büyük başarılar gözlem sayesinde olmuştur. Kepler ve Galileo ile belli bir aşamaya gelen gözlem ve deneyler, Francis Bacon ile dönemin en üst seviyesine çıkmıştır. Bacon'a göre bilimin temel amacı doğayı kontrol altına almaktır. Bacon *Navum Organum (1620)* adlı eserinde doğa hakkındaki yanlış ve akıl dışı yorumları ortaya çıkarmanın bilimin asıl amaçlarından bir olduğunu belirtmiştir. Bacon'a göre gerçek, doğru ve hakikat ancak dikkatli bir gözlem ve mantıksal araştırmanın birbiri ile sentezlenmesi sayesinde ancak gözler önüne serilebilmektedir (Balkız, 2003, s.12). Ayrıca Bacon'un tümevarım yöntemi ile ilgili yapmış olduğu tespitler bilimsel yöntem damgasını vurmuştur. Bacon bilimin analiz objelerinin mümkün olduğunca en küçük unsurlara ayrıştırılması gerektiğini belirterek tümevarım yönteminin önemini belirtmiştir. Bacon, bilimsel bilginin sadece gözlemsel kanıtların biriktirilmesi yoluyla inşa edilebileceğini ileri sürmüştür (Akkaya, 2012, ss.14-21; Balkız, 2003, s.12). Rönesans'a damgasını vuran bir diğer bilim adamı Descartes'tir. Descartes'e göre ancak rasyonel ve objektif bir yöntem ile elde edilen bilgi doğru bilgidir. Bu neden ile değer yargıları, izlenimler, yorumlar ve diğer zihinsel kavramlar bilgi üretimine temel teşkil etmemekte ve bilimin alanına girmemektedir. Doğanın dili yani matematiğin dili ile ifade edilebilecek olan şeyler objektiftir. Descartes'e göre doğanın rasyonel yapısı sayesinde tek bir deneyden hareket ederek bu yapının matematiksel yasalarını bulunabilir ve böylelikle deneyin daha sonra doğrulayacağı diğer pek çok gerçeği çıkarsama yoluyla ortaya koyulabilir. Ancak matematik doğanın gerçek sınırlarını gün ışığına çıkarabilir (Balkız, 2003, ss.14-16).

Sonuçta dönem düşünürleri Bacon, Descartes ve Newton, evreni düzenli tıpkı mekanik saat gibi işleyen ancak, sadece bilimsel akılla kavranabilecek ve değişmeyen yasalar ile yönetilen büyük bir makine olarak betimlemiştirler (Balkız, 2003, ss.14-16).

3. AYDINLANMA

Orta çağ Avrupa'sının baskıcı, despot ve akli bir kenar iten ve dünyayı dinsel temalar etrafında betimleme çabası önce Reform sonrasında Rönesans hareketleri ile sekteye uğramıştır. Bu uygun ortamda ve aldığı ilham ile aydınlanma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Felsefe tarihi yakından incelendiğinde bu dönemi kapsayan 18'nci yüzyıla *Aydınlanma Çağı*, bu dönem içinde oluşturulan felsefeye de *Aydınlanma Felsefesi* denilmektedir (Baykan, 1996, s.2). Aydınlanma İngilizce'de *Entlightment*, İtalyanca'da *İlliminismo*, İspanyolca *İllustracion*, Almanca'da *Aufklärung* kelimeleri ile kavramsallaştırılmıştır (aktaran Sönmeyen, 2012, s.18). Aydınlanma dönemi, ilk önce İngiltere'de, sonrasında Fransa ve Almanya'da kendini göstermiştir. Aydınlanma düşüncesi temelde iki düşünceyi şekillendirmiştir. Bunlardan ilki artık kilisenin sahip olduğu otorite zayıflamıştır. İnsan kilisenin doğmalarından kurtulmaya çalışmaktadır. İkincisi ise bilim otoritesi artık önemini arttırmaya başlamıştır. Akıl ve bilim tanrının önüne geçmiştir. Akıl artık yeni dünya görüşünün Tanrı'sı olmuştur. (Esgün, 2006, aktaran İbrahimoğlu, 2011, s.2).

Aydınlanma; insanın kendini doğal bir varlık olarak benimsemesi, hümanist bir toplum düzeninin zorunluluğunu idrak etmesi, giderek kendi güç ve yeteneklerinin bilincine varması anlamına gelmektedir. 18'nci yüzyıla damgasını vuran Aydınlanma düşüncesi farklı ülkelerde farklı gelişmeler ile kendini göstermiştir. Ülkelerin kendi dinamikleri ve düşünürlerin öznel yaklaşımları sayesinde Aydınlanma düşüncesinin geliştiği görülmektedir. Düşünce, Fransa'da toplumsal alanda kendini göstermiş, Almanya'da ise insanın kendi aklına dayanmasının önemi üzerine şekillenmiştir (Kurt, 2009, s.27).

Aydınlanma düşüncesinin özünü fark eden 18'nci yüzyıl düşünürlerinden Kant (1724-1801), Aydınlanma hareketini birkaç cümle ile açıklamak yerine, 1784 yılında kaleme aldığı *Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt* adlı makalesinde aydınlanmayı açıklamaya çalışmıştır.

Kant Aydınlanmayı, “insanın kendi suçuyla içine düştüğü bir ergin olmayış durumundan kurtulması”, “aklının her yanını, her yerde açıkça kullanma özgürlüğü” diye tanımlar (Sönmeyen, 2012, s. 9). Kant’a göre Aydınlanmış olmak, insanın kendi aklını bir başkasının yönlendirmesi ve kılavuzluğuna yer vermeden kullanabilmesi demektir. Bilmeye cesaret etmek, aklın aydınlanmasını kabul eden bir yaklaşımdır. Bu yüzden Aydınlanmanın parolası, akli kullanma cesareti göstermektir (Atak, 2009, s.57; Sönmeyen, 2012, s.9-10). Kant göre, bilimin güvenilir yolu izleyip izlemediğinin araştırılması gerekmektedir. Bilim için güvenilir yolun bulunmaya çalışılması akla bir hizmettir (Anlı, 2013, s.21). Bütün bu tespitlerin yanında Kant salt akıldan yola çıkarak varoluşu ve gerçek şeylerin neden ilişkilerine ulaşmanın imkânsızlığını kabul ederek, metafizik olguların kapısını açık bırakmıştır (Atak, 2009, s.62).

4. POZİTİVİZM

Kökeni eski yunan sofistleri ve 3’ncü yüzyıl düşünürü Sextus Empricus’a kadar dayanan *Pozitivizm*, pozitif kelimesinden türetilmiştir (Ballıkaya, 2015, s. 88). İngilizcede karşılığını *positivism* de bulan kelime, Fransızcada *positivisme*, Almancada *positivismus* olarak kullanılmaktadır. Aslında Latince *Ponere* kelimesinden türeyen pozitivizm sözcüğü, öne koymak, karşıya koymak anlamına gelmektedir. Fransızca da ise gerçek olgu, kesin, olumlu ve kanıtlanmış anlamında kullanılmaktadır (aktaran Ballıkaya, 2015, s.98). Türkçe’ de olguculuk olarak da karşılık bulan pozitivizm, bu terimi bulanlar tarafından negatif kelimesine karşılık olarak çoğu zaman kullanılmıştır. Negatif kelimesi başta metafizik olmak üzere tüm soyut anlayışları kapsamaktadır. Bir kavram ya da düşüncenin pozitif olabilmesi için gözlem ve deneye dayalı, kısacası bilimsel verilere dayanması gerekir (Konak ve Erdoğan, t.y.).

Halfpenny’ye göre pozitivizm bir bilgi teorisidir. Bilimsel bilgi insanlık için tek, kullanışlı ve geçerli bilgi türüdür. Bu bilgiye de ancak gözlem ve deneyler ile ulaşılabilir. Pozitivizm bir bilimsel birlik tezidir. Bütün bilimler tek bir doğal sistem içinde bütünleşebilir. Gerçeklik sistem içinde bağımsız olarak mevcuttur. Olgular hakkında yapılan açıklamalarda, bu neden ile mantığa uymak zorundandır (aktaran Balkız, 2003, s.33).

Pozitivizm, bir dünya görüşü olarak Bacon, Kepler, Galileo, Descartes, Hobbes, Hume, Kant ile kendine zemin hazırlamıştır. Locke, Newton, Leibniz, Berkeley, Hume, Cabanis ve Fourier gibi birçok düşünürde Comte’u etkileyen düşünürler olarak kabul edilmektedir. Comte’dan sonra da Claude Bernard, Emil Littre, Ernest Renan, Hippolyte Taine, Pierre Laffitte, Emile Durkheim, J. Stuart Mill ve Herbert Spencer gibi bazı düşünürlerde akımın devam ettirerek kavramın gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır. “Comte’un öncülleri ve ardılları düşünüldüğünde pozitivizmin sadece bir felsefi akım olmadığı, aynı zamanda bir dünya görüşü olduğu görülecektir” (Özger, 2013, s.2087).

Pozitivizm kavramını ilk kez Auguste Comte (1798-1857)’un kullandığı bilinmektedir. Lakin birçok kaynakta kavramın mucidinin Comte’un uzun dönem sekreterliğini yaptığı aynı zamanda hocası olan Saint Simon (1760-1825) olduğu belirtilmektedir. Yine de kavramı sistematik bir bilimsel hareket haline getiren Comte’ dir (aktaran Ballıkaya, 2015, s.89; Meriç, 2006, s.217; Ural, 2006, s.47). Comte’un yaşadığı dönem Fransız Devrimi sonrası oluşan toplumsal karmaşa dönemine denk gelmektedir. Comte bu toplumsal karmaşayı yeni bir toplumsal düzenleme ve reforma ile sona erdirmeyi amaçlayan bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Comte’un felsefesi ve düşünce yapısı olguların derinlemesine araştırılmasına ve olgular arasındaki sabit ilişkilerin gözlenmesine dayanmaktadır. Ona göre bilimin salt amacı olgular arasındaki değişmez ilişkileri ya da doğal yasaları bulmaktır. Bu değişmez yasalar da ancak gözlem ve deneyler ile elde edilebilmektedir. Comte, tıpkı kendinden önceki düşünür Kant gibi, kendinden önceki “şeylerin” bilinemeyeceğini, sadece olguların deney ve gözlem ile bilinebileceğini, bu nedenle de deney ve gözlem ile doğrulamayan bilgilerin anlamsız olduğunu savunmaktadır. Comte bu bağlamda metafizik söylemleri ret etmektedir. (Sönmez, 2010, s.161). Comte, bilginin bu günkü duruma gelmesinin hızlıca olmadığını ifade etmektedir. Bilginin evrimi, tarihsel bir süreç izleyerek şekillenmiştir. Kendisi bu tarihsel süreci *Üç Hal Yasası* ile açıklamaktadır. İnsan, ilk önce Teolojik dönem yani dinsel düşünce döneminden geçmiş, sonrasında Metafizik dönemi yaşadığı bir soyutlama evresi geçirmiş ve ancak bu günkü Pozitif (olgusal) döneme ulaşabilmiştir (Sönmez, 2010, s.162). Comte’un pozitivizm anlayışına

göre felsefe de deneysel bilimleri kendisine model olarak almalı, deney ve gözlem ile denetlenemeyen, doğruluğu ispat edilemeyen konular konu dışında bırakılmalıdır. Comte, mantıksal çıkarımda tümevarım yöntemini temel almaktadır. Yazara göre ancak deney ve gözlemler ile tümevarımsal bir genellemeye ulaşılabılır. Bir hipotez kanıtlanırsa doğru bilgi, kanıtlanamaz ise yanlış bilgi olarak kabul edilir. Kısaca önermeler duyular ile elde edilen veriler ile uyum sağlıyorsa doğrudur, uymuyor ise yanlıştır. Doğru olup olmadığı belirlenmeyen önermeler metafizik önermelerdir. Comte, fikirlerinin olgun aşamasında *İnsanlık Dini* adını verdiği kitabında, tapınmanın sadece topluma olduğu, tanrısını insanlık ve ilkesinin sevgi olduğu bir din önerisi ile karşımıza çıkmaktadır (Sönmez, 2010).

Pozitivizm adı altın oluşan bu anlayışın temelinde gerçeklik heterojen değildir, yani homojendir; akla uygundur, gözlem ve deney yolu ile anlaşılabilir. Doğada her şey bir makine düzeninde işlemektedir. Doğada var olan yasalar her zaman geçerli olacağından gelecekte olacak şeyleri şimdiden tespit etmek ve ileriye dönük tahminde bulunmak olanaklıdır. Bilimin sonuçları evrensel ve zorunludur. Pozitivizm içinde olgular nesnelleştirilmiş ve ölçülebilir niteliklere indirgenmiştir (Terzi, 2005, s.300). Pozitivizm düşüncesinde temel tek bir bilim mantığının var olduğu iddiası bulunmaktadır. Bilim başlığını taşıyan her etkinlik bu bilim mantığına uymalıdır.

3.1. Evrimci Pozitivizm

Pozitivizm, Comte ile kavramlaştıktan sonra temelde aynı fikirde olsa sosyal pozitivizm ve evrimci pozitivizm diye iki fikir etrafında bir yön takip etmiştir. Sosyal pozitivizm savunucuları Comte'un izinden gitmişlerdir. Sosyal pozitivizm savunucuları bilimsel gerçekliğin ve bilimsel yöntemlerin kullanılması ile daha adil bir sosyal örgütlenme ve toplumsal yapı oluşturulacağı fikrine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Evrimci pozitivizm diye de adlandırılan öncülüğünü Charles Darwin, Ernst Haeckel, Herbert Spencer'in yaptığı oluşun ise kendi fikirlerini doğa kavramı üzerine inşa etmişlerdir. Bu görüşü benimseyen fikir adamları çalışmalarını fiziksel ve biyolojik evrim üzerine temellendirmişlerdir. Bu fikir sayesinde deneysel psikolojinin gelişmesinin de zemini hazırlanmıştır. Evrimci pozitivizmin fikir babalarından olan Spencer'a

göre evrim fiziki dünyada olduğu gibi, sosyolojide, psikolojide de mevcuttur. Toplum bir organizma gibi gelişir, Ahlak da bu evrimin en temel sonuçlarından biridir. Sonuç olarak Spencer, evrimin sadece doğada değil, insanla ilgili tüm alanlarda geçerli olduğunu belirtmiştir. Ona göre bilim en temel görevi bu evrimi ortaya çıkarmaktır (Balkız, 2003, ss. 268-169; Olcay, 2012, s.19).

3.2. Mantıksal Pozitivizm (Yeni Pozitivizm, Neopozitivizm)

Pozitivizm tarihteki en güçlü ikinci adımını Viyana Okulunun (Wiener Kreis) geliştirdiği *Mantıksal Pozitivizm* ile atmıştır (Terzi, 2005, s.300). Viyana Okulu, 20'nci yüzyılda Avusturya'da bilimsel dil ve yöntem bilim sorgulama üzere Schilck'in öğrencilerinin kurduğu bir felsefi akımı adlandırır. Düzenli aralıklar ile bir araya gelen, çoğunluğunun fizikçilerin oluşturduğu grup ilk dönemlerinde fizik felsefesi ile ilgilenmişlerdir. Rudolf Carnap, Ernst Mach, Neurath, Gödel, F.Waisman, H.Feigl, F.Kaufmann, Wittengestien ve Reichenbach gibi matematik ve bilim eğitimi almış mantıkçı düşünürler ve toplum bilimciler 1922 – 1938 yılları arasında faaliyetlerine devam etmişlerdir (Dereko, 2000). Schilck ve öğrencilerinin kurduğu bu okul kısa sürede başka ülkelere yayılmış ve gelişmiştir. O dönemki politik durum gereği okulun üyelerinin büyük bir bölümü Avusturya'dan göç etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle İngiliz ve Amerikan felsefesini Viyana Okulu derinden etkilemiştir. Bu ülkelerde bugün egemen olan analitik felsefe büyük bir kesimi ile daha önce Viyana Çevresinde oluşturulan düşüncelerin geliştirilmesinden doğmuştur (Dereko, 2000, s.1; Sönmez, 2010b, s.212).

Viyana Okulu'nun temel amacı bilim dünyasında var olan ve geçmişten beri süre gelen belirsizleri ortadan kaldırarak aydınlık bir dünya yaratmaktır. Bu dünyada doğru ve yanlış, bilim ve bilim dışı kesin çizgiler ile birbirinden ayrılacak, felsefenin insanların önüne koyduğu sisli ve bulanık dünya ortadan kaldırılacak, metafiziğin var olan tortuları bilimden ayıklanacak ve bilim ile felsefe yeniden tanımlanacaktır (Akkaya, 2012, s.6). Mantıksal pozitivizm sayesinde din, inanç ve önyargıların bilimden soyutlanmaya çalışılmıştır. Mantıksal pozitivizmin metodolojik yaklaşımı doğrulamadır. Doğrulama süreci tek tek tikel gözlemlerden hareketle temel ve genel sonuçlara varma şeklinde gerçekleşmelidir. Bu yöntem ile elde edilen

veriler ancak mantıklı ve genel geçer olabilmektedir. Bu sayede de geleceğe yönelik tespit ve tahminlerde bulunulabilir (aktaran Bati, 2013, s.213; Terzi, 2005).

Mantıksal pozitivist düşünörlere göre felsefenin temel görevi dünyayı betimlemek değildir. Bunu doğal bilimler zaten yapmaktadır. Felsefe bu neden ile sadece bilimlerin kullandıkları kavram ve ispatlama yöntemlerini açıklığı kavuşturmak ile ilgilenmesi doğru olacaktır. Yani kısaca söz etmekten söz etmesi uygun olacaktır (Demir, 2015, s.45).

Mantıksal pozitivist düşünörlere göre felsefenin amacı sadece mantıksal çıkarımların doğru yapıp yapılmadığını sorgulamak olmalıdır. Felsefe olgular dünyası ve gerçeklik adına fikir beyan etmemelidir.

Kant'ın daha önce deneyim ve olgu alanı dışında kalan bilginin olanaksızlığı üzerine kaleme aldıklarını *Viyana Çevresi* mantıksal pozitivismi savunanlar tarafından daha da ileri götürerek, deney ve gözlem ile doğruluğu tespit edilemeyen önermelerin saçma olduğunu iddia etmişler ve bu nedenle de dolaylı olarak Tanrı'yı da inkâr etmişlerdir (Olçay, 2012, s.37).

Mantıksal pozitivistler için birçok kavram hayati önem taşımaktadır. Bu kavramların başında *Doğrulanabilirlik* kavramı gelmektedir. Mantıksal pozitivistler için deney ve gözlem ile doğruluğu ispat edilemeyen her şey anlamsızdır. Diğer bir kavram da *Totoloji (Eşsöz)* kavramıdır. Yüklemin öznenin içinde zaten var olanı açıklaması ile ortaya çıkmaktadır. Bir hipotez Totoloji değilse metafizik bir önermedir. Mantıksal pozitivistlerin üzerinde durduğu diğer bir tespit ise felsefenin bir öğretisi olmadığı, bir etkinlik olduğu yönündeki fikirleridir (Olçay, 2012, s.37). Bir diğer önemli kavramda *Tekabuliyet* kavramıdır. Mantıksal pozitivistlere göre bir teörinin bilimsel olabilmesi için, teörünün öngördüğü ilişki mümkün olduğu kadar matematiksel bir mantıkla formüle edilmeli ve teoriyi oluşturan ifadeler de gözlemsel ifadeler ile açık olarak tanımlanabilmelidir (Demir, 2015, s.49).

5. RESMİ MUHALİF KARL POPPER

Karl Popper'a kadar bilim felsefesindeki temel tartışma önermelerin doğrulanmasının nasıl yapılacağı çerçevesinde şekillenmekteydi. Hakikate, gerçeğe ulaşmada doğrulamanın öneminden ve geçerliliğinden ziyade bilimsel tartışmalar doğrulamada kullanılacak yöntemin

nasıl olacağı konusunda yoğunlaşmaktaydı (Demir, 2015, s.53). Mantıksal pozitivist olan Carnap, bir önermenin anlamlı olabilmesinin ön koşulu olarak, doğrulanabilir olması ilkesi yerine, bir sınır koyma ölçütü olarak *tasdiklenebilir* ilkesini getirmeye çalışmıştır (Gödelek, 2007, s.29). Doğrulama ilkesi üzerine eleştirileri olan Popper, Hume'dan da etkilenerek, Eleştirel Rasyonalizm adını verdiği kuramda hipotezlerin ve kuramların deney ve gözlem ile doğrulanma olanaklarının olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle doğrulama ilkesi yerine *Yanlışlama* ilkesinin kabul edilmesi gerektiğini, bu nedenle de bir kuramın bilimsel olabilmesi için öncelikle yanlışlanabilecek şekilde kurulması gerektiğini savunmuştur (aktaran Sınıksaran ve Aktükün, 2011, s.49).

Popper, kuramdan bağımsız gözlem olamayacağını, tümevarım ilkesinin mantıksal bir kesinliği olmadığını, bilimselliğin ölçütünün yanlışlama olduğunu, bilimsel bilgi birikiminin doğruların biriktirilmesi ile değil yanlışların ayıklanması ile ilerlediğini savunmaktadır (Demir, 2015, s.56). Popper'a göre her yanlış önermenin belirsiz sayıda doğru sonuçları olabilir. Çoğu zaman ve durumda yanlış bir önermeye dayanarak doğru önermelere ulaşmak mümkündür (Demir, 2014, s.63). Yukarıda da açıklandığı üzere Popper için kuram her şeyden önce gelmektedir. Kuramın nasıl sınınanabileceği temel sorundur, bu nedenle onun yaklaşımı *tümden gelimci* bir yaklaşımdır (Anlı, 2013, s.9).

Lakatos, Popper'ın aksine daha da ileri giderek, hiçbir olgusal önermenin ispatlanamayacağını, çünkü önermelerin ancak diğer önermelerden çıkarımsanabileceğini savunmuştur. "Beklentiyle döllenenmiş" hiçbir algının söz konusu olmayacağını belirtilmiştir. Ona göre gözlemler kuram yüklüdür (aktaran Demir, 2015, s.102). Bu nedenle yanlışlamacılığın kendisi de yanlıştır. Lakatos bu görüşleri ile daha önce Kant'ın vurguladığı "önermelerin hiçbir şekilde boş zihne yazılmadığı" görüşüne sahip çıkmıştır.

6. KARŞIT BİLİM TEZLERİ: KUHN VE FEYERABEND

Modern pozitivist bilime 1960'larda çeşitli yönlerden eleştiriler getirilmeye başlanmıştır. Bunların belki de en önemlisi Thomas Kuhn'dur (Hira, 2000, s.94). Kuhn'un 1962 yılında kaleme aldığı *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* eserinde, tek ve değişmez bir bilimsel paradigma

olmadığını, çeşitli dönemlerde hakim olan farklı *paradigmalar* olduğunu belirtmiştir (Anlı, 2011, s.74; Ataman, 2008, s.315). Kuhn'a göre paradigma "belli bir zaman diliminde, bir grubun yada topluluğun düşünme biçimi ve davranışlarını belirleyen dünya görüşü, bilgi dayanağı, bir izlenceler bütünü, bir perspektif, bir model" olarak tanımlamıştır (Balcı, 2003, s.528). Kuhn'a göre bilim insanı yeni paradigma ile birlikte "ters görüntülü mercek takan adama" benzer. (Anlı, 2013a, s.148). Paradigma, neyin araştırmaya değer olduğunu, araştırma sırasında hangi soruların ve nasıl sorulmaları gerektiğini; araştırma sonucunda elde edilen verilerin nasıl değerlendirileceği ve değerlendirmeye ilişkin kuralları çok önceden sınırlar (Demir, 2015, s.96).

Kuhn'a göre bilim iki şekilde yapılabilir. Ya bilim adamınca bir paradigma veri kabul edilir ve o paradigma çerçevesinde normal bilim yapılır, ya da var olan paradigma değiştirmeye çalışılır ve devrimci bilim yapılır (Hira, 2000, s.94).

Kuhn doğrusal bilim tarihi anlayışını da karşı çıkar. Ona göre bilim tarihinde radikal kırılmalar vardır (Ataman, 2008, s.319). Kuhn'a göre temel bilimsel değişiklikler ve gelişmeler, ancak yerleşik bilimsel anlayıştan kesin bir kopuş ile mümkündür. Bunu da paradigma değişimi kavramı ile açıklar (Ataman, 2008, s.319).

Kuhn'a göre bilime yöne veren temel etmen, bilim adamlarının psikolojik ve sosyolojik özellikleridir. Bilimsel bulguları denetleyecek evrensel bir ölçüt, üst dil, tarih üstü matematiksel bir mantığın hâkim olduğu bir süreç yoktur. Bilimsel yasalar bilim adamlarının arasındaki mutabakat ile üretilmektedir (Anlı, 2013b; Ataman, 2008; Yanık, 2008). Bilim adamları çeşitli birbiri ile yarışan kuramları karşılaştırarak bir kuram üzerinde uzlaşımında bulunurlar. Kuhn'un bu fikirleri ile birlikte artık ne bir gerçek ne de tek bir geçerli bilim olmaktadır.

Modern pozitivizm anlayışında Kuhn ile başlayan kırılma Feyerabend ile daha da belirginleşmiştir. Feyerabend, *Yönteme Hayır* adlı eserine bilimin tek bir yöntemini olmadığını savunmaktadır (Demir, 2015, s.134). Ona göre ilerlemenin önünü açacak tek ilke "ne olsa gider" ile tanımlanan ilkedir (Terzi, 2005, s.302). Feyerabend'in adını *Anarşist Bilgi Kuramı* koyduğu düşüncesine göre bilim adamlarının tek bir kurala bağlı kalmamalarını ve bilimde bazı

kuralların olduğunu lakin yaratıcılık, sezgi ve ilhamında bilim içinde yer almalıdır (Terzi, 2005, s.302). Feyerabend' e göre düşünceler arasında oluşan yarışmada başarısız olanları bir köşeye atmak yerine onların gelişmesine izin verilmelidir. Bilim dışında başka bir bilgi yoktur lafı ona göre alışılmış bir masaldan öteye geçmemektedir. Feyerabend yaptığı çalışmalarda bilimi elinde tutan güçlerin egemenliğinden, bilimsel faaliyetlerin siyasal amaçlara hizmet ettiğinden, güçlü ülkelerin bilimi elinde tuttuğundan ve iktidar ile bilimin ilişkilerinin çok güçlü olduğunu yönünde tespitlerde bulunmuştur (Demir, 2015, ss.132-138).

7. FRANKFURT OKULU VE POZİTİVİZM ELEŞTİRİSİ

1923 yılında, Frankfurt Üniversitesi'ndeki bir grup akademisyen ve entelektüel tarafından kurulan, sonrasında bir gelenek oluşturma noktasına gelen, Frankfurt Okulu (Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü) 20'nci yüzyılın en önemli entelektüel hareketlerden birisini oluşturmaktadır (aktaran Kılıç, 2013, s.3). Bu entelektüel grubun birçok üyesi Yahudi kökenlidir. Okulun en önemli üyeleri arasında Max Horkheimer, Thedor W. Adorno, Herbert Marcuse, Leo Lowenthal, Erich Fromm sayılabilir (Demir, 2009, s. 63; Şan, Hira, ve Marcuse, 2007, s. 2).

Alman Devrimi'nin (1918-1921) başarısızlığı, Nazilerin hızlı yükselişi, sosyalizmin beklenen atılımı yapamamış olması, Faşizmin yükselişi gibi dönemin politik gelişmeleri okulun Alman üyelerinin karamsar düşünce yapısında olmalarının altyapısını hazırlamıştır (Hira, 2000, ss. 1–2). Alman Marksist aydınları bir yandan bekledikleri ilerlemenin sağlanmaması, bir taraftan da tam aksine Faşizmin yükselmesi ile kendi iç dinamiklerine eleştirel bir bakış açısı geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Eleştirel Teori, Frankfurt Okulu aydınlarının ve fikirlerinin ortak adı olmakla birlikte temelde Max Horkheimer'ın kaleme aldığı *Geleneksel ve Eleştirel Kuram (1937)* adlı kitabından ve aynı yıl Marcuse'nin yazdığı *Felsefe ve Eleştirel Teori* isimli makalesinden ilham alınarak kullanılmıştır (Kılıç, 2013, s.3). Ana fikri Marksizm'i kuvvetlendirmek olan okul, yukarıda açıklanan toplumsal olaylar ile inandıkları Marksist düşüncenin tıkanıklığının belirlenmesi, gelecek için yeni eylem planlarının belirlenmesi, düşünce temelindeki dayanakların yeniden ele

alınır, bu konuların yeni bakış açısı ile incelenmesi eleştirel teorinin ana çizgilerini oluşturmaktadır (Karlı, t.y., s.2; Kılıç, 2013, s.4). Frankfurt Okulu düşünürleri birçok bilim alanında, birçok başlığı eleştirel olarak incelemiştir. İktisat felsefe, sosyoloji, psikoloji, aydınlanma, pozitivism, yararcılık, sanat, kapitalizm, faşizm gibi konu dallarına eleştirel olarak bakmışlardır (Karlı, t.y, s.7). Yine de eleştiriler genel başlıklar altında toplanabilir (Demir, 2009, s. 64): Pozitivism ve bunun altında toplanan eleştiriler, bilim ve teknolojinin ideolojik etkisine yönelik yapılan eleştiriler ve kültür endüstrisine yönelik olarak yapılan eleştiriler.

Frankfurt Okulu katılımcıları içinde kuşkusuz Eleştirel Teorinin ortaya çıkması, teori haline gelmesi ve gelişimine en fazla katkısı olan düşünür Max Horkheimer'dır. Adorno ise pozitivismin giderek toplumlarda egemen bir güç haline gelmesini şiddet ile eleştirmiştir. Adorno, pozitivismin zamanla ideolojiye dönüştüğünü, kendisini sorgulayamadığını ve bu neden ile de kendi sınırlarını anlayamadığına vurgu yapmaktadır (Olca, 2012, s. 66).

Frankfurt Okulu eleştirileri temel olarak pozitivism eleştirisi ile şekillenmektedir. Eleştirel teori özünde bir pozitivism eleştirisidir. Eleştirel teoriye göre bilgi somut gerçekliğin doğrudan bir yansıması değil, tam aksine tarih ile şekillenen sosyal bir birikimdir. Bilgi değerlerden ve çıkarılardan bağımsız olamaz. Doğal yasalar ile her türlü bilginin açıklanabileceği iddiasına sahip pozitivism, toplumsal insan iradesine değer vermediği için gerçekleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Tarih ve toplum insan değer ve eylemlerinin bir ürünüdür. Bu tespitleri görmezden gelmek pozitivismin en büyük yanılgısıdır (Kılıç, 2013, ss.19-20). Okula göre pozitivism ve pozitivistler olguları mutlaklaştırmış ve süregelen toplumsal düzeni "şey" haline getirmektedir. Biçimsel mantığı temele alan mantıkçı pozitivistler özü ihmal eden bir yöne sapmışlardır. Horkheimer, *Metafizğe Son Saldırı* adlı denemesinde mantıkçı pozitivismin tüm bilimleri somutlaştırma ve tekilleştirme anlayışına karşı çıkmıştır. Bu şekilde felsefeyi bilimin teorisi durumuna getirerek, pozitivismin, bilimin ruhunu çökertmeye çalıştığını iddia etmektedir (Demir, 2009, s. 66). Horkheimer göre mantığın matematiğin bir benzeri gibi görmek, mantığın tarihsel olan dünyada hiçbir gerçek anlamı bulunmayan bir eş söz yığına indirgemektir

(Olçay, 2012, s. 70). Yazara göre Frankfurt Okulu düşünce sistemi içinde pozitivistliğe getirilen temel eleştiriler aşağıda sıralanmıştır (Demir, 2009, s. 69; Olçay, 2012, s. 72):

- 1) Pozitivizm bir varlık olarak insanı mekanik ve determinist biçimde işleyen bir şema içerisinde ele alır ve insan varlığına çıplak olgular ve nesnelere olarak yaklaşır.
- 2) Ampirizmin olmazsa olmaz ilkesi durumundaki algılama yoluyla doğrulama Pozitivist anlayış tarafından kabul görmüştür ve bu yetersiz bir ilkedir.
- 3) Pozitivizmin doğrulama ilkesi, burjuva düşüncesi ile ilintilidir. Onun çoğalan sığığını göstermektedir.
- 4) Pozitivizm dünyayı yalnızca deneyde dolaysız olarak verilen biçimiyle algılayarak, indirgemeci bir anlayışla öz ve görünüş arasında bir ayrım yapmaz.
- 5) Pozitivizm, olgu ve değer arasında mutlak bir ayrım koyarak bilgiyi insan istemlerinden ayırır.

Frankfurt Okulu düşünürlerine göre toplumsal gerçeklik bir önermeler dizgisi haline getirilemez, tam tersine nesne olarak toplum ve toplumsal gerçekliğin bir alt yapısıdır. Olgular tarihsel ürünlerdir. Pozitivizmin kullandığı soyutlamalar, insanın insanı denetlemesi ve sömürmesi çıkar çatışmalarının üstünü örtmektedir. Frankfurt Okulu teorisyenleri sosyal araştırmaların temelinde bir ideoloji olduğuna inanırlar ve bu ideoloji hakkında da fikir üretmesi gerektiğine inanırlar.

Frankfurt Okulu düşünürlerine göre bilim birçok alanda, yaşamın her yanında gelişmelere yardımcı olsa da bu olumlu yanı kadar ölümleri ve savaşları da yaratan gelişmeleri yaratmaktadır. Yani bilim ile toplumsal kültür arasındaki ilişki her zaman ve zorunlu olarak olumlu değildir. Toplumlara ortadan kaldıran atom bombası da bir bilim ürünüdür.

Okulun son dönem temsilcilerinden Habermas eleştirilerini daha da ileri götürerek pozitivist kapitalist toplumlarda egemen sınıfın iktidarını meşrulaştıran bir ideoloji ve egemen sınıfın çıkarlarının hizmet eden büyük çoğunluğu manipüle etmenin bir aracı olarak değerlendirmektedir.

8. POST POZİTİVİZMİ HAZIRLAYAN SÜREÇLER

Bilimde egemen olan pozitivist düşünce sistemi 1920'li yıllarda Einstein'ın *Görelilik Kuramı* ve sonrasında Heisenberg'in *Belirsizlik Kuramı* ile güvenini kaybetmeye başlamıştır. Bunun yanında Adorno ve Horkheimer'in belirttiği gibi mitleşen ve araçsallaşan akıl aydınlanma fikrinin topluma vaat ettiği fikirlerinden uzaklaşmıştır. Aydınlanma çağında insanlara bilim ve akıl sayesinde her türlü sorunda çözüm bulunacağı ve her türlü çıkmazdan yine bilim yolu ile kurtulacağı müjdelenmişti. İnsan bilim sayesinde doğa üzerine hâkim olabilecekti. Lakin pozitivist düşünce ve değerler dizininin hâkim olduğu dönemde kapitalizm etkisi ile küreselleşmenin sonucu toplumsal eşitsizliğin arttığı, savaşların ve soykırımların olduğu, bilim sayesinde bulunan nükleer silahların kullanımı, kimyasal atıkların artması, çevre kirliliğinde artış, açlık ve yoksullukların arttığı, insanların daha mutsuz ve umutsuz olduğu gözlemlenmiştir.

Bu gelişmeler ışığında güzel gelecek taahhüt eden pozitivism ve ona bağlı olarak büyük anlatılar toplum içinde olduğu kadar halk içinde de değerini ve inandırıcılığını yitirmiştir (Esgün, 2006, s. 99). Saydığımız bu etkenlere ek olarak, modern bilimin çıktılarının kişisel politik tercihler için kullanılması, modern bilimde teori ve gerçekler arasında uçurumların olduğunun fark edilmesi, modern bilim metafiziği tümenden ret etmesi ve fazla somutlaştırılması, duyguların varlığının ret edilmesi postmodernizmin ve dolayısı ile postpozitivizm ortaya çıkması ve gelişmesine aracılık etmiştir.

9. POSTMODERNİZM VE POSTPOZİTİVİZM

Yukarıda açıklanmaya çalışılan gelişmeler ışığında pozitivism olan güvenin sarsılmasından sonra bilimde yeni bir değerler dizisi arayışları gelişmiş ve pozitivism karşıtı postmodernizm paradigma olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak birçok akademisyenin belirttiği gibi herkes tarafından kabul edilmiş, üzerine anlaşmaya varılmış bir postmodernizm tanımı bulunmamaktadır (Evre, 2007, s. 2; Özdemir, 2004, s. 3; Yıldız, 2015).

Birçok yazar postmodernizmi kendi çalıştığı disiplin açısından açıklamaya çalışmıştır. Arnold Toynbee yazdığı *Bir Tarih İncelemesi (1933)* adlı eserde modern dönemin 1.nci Dünya Savaşı

ile bittiği, bundan sonraki dönem ise postmodern dönem olduğu ileri sürülmüştür. Postmodern kavramının ilk kez bu eserde kullanıldığı kabul edilmektedir (Kale, t.y., s. 282). Postmodernizmin yeşermesi ve bir akıma haline gelmesi 1950’li yılların sonuna denk gelmekle beraber, kelimenin yaygın olarak makalelerde kullanılmaya başlaması 1980’li yılların başlarına denk gelmektedir. Baudrillard, Lyotard, Roland Barthes (1957), Ferdinand de Saussure, Henri Lefebvre (1971) ve Guy Debord (1970) postmodernizmin öncüleri olarak kabul edilir (Aslan ve Yılmaz, 2001, s. 102)

Postmodernizmin en sık kullanılan ve bilinen tanımın Lyotard yapmıştır. Lyotard’a göre “Postmodern bilgi, modern süreç ile oluşan bilimsel bilgi tekeline karşı bir özgürleşme çabası, Postmodernizm ise üst anlatılara karşı olan inançsızlığı dile getirmektedir.” (Lyotard, 1997). Lyotard “gelin bütünlüğe karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulmaya tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılalım” diyerek özgürleşmenin bilimdeki önemine değinmiştir (Lyotard, 1997, s.159). Lyotard’a göre bilimsel bilgilerdeki meta anlatıların tükenişiyle modernizm bitmiştir. Modernizmin bitmesi ile birlikte postmodernizm dönemi başlamıştır. İlhan Tekeli, “postmodernizm, insanın kaderini yeniden insanın eline vererek, insanı özgürleştirmek amacıyla oluşturulan güçlü bir eleştirel akım diye tanımlamıştır” (Tekeli, 1999, s.66). Rosenau ise postmodernizm ister siyasi ister dinsel ister toplumsal nitelikli olsun bütün küresel, her şeyi kapsayıcı dünya görüşüne bir başkaldırı, bir meydan okuma olarak tanımlar. Rosenau postmodernizm hakkındaki görüşlerini “postmodernistlerin eleştirmedikleri bir şey yok gibi, epistemoloji varsayımları reddediyor, metodolojik uzlaşmaları çürütüyor, bilgi iddialarına direniyor, hakikatin her türlü versiyonunu bulanıklaştırıyor ve politika önerilerini bir kenara atıyorlar” diyerek ortaya koymaktadır (Rosenau, 1998, s. 19).

Pozitivizminin tek gerçeklik olarak sunulması, bu sayede bir bilim tekeli oluşması, bu bilim tekelinin iktidar ve egemen güç tarafından denetim altına alınması, adalet – haz – yücelik – mutluluk gibi anlatılara yer verilmemesi postpozitivizmin bilimde kendine yer bulmasını sağlamıştır. Belirsizlik, görecelik ve rastlantısallık kavramlarının bilimde yerleşmesi, modern bilim anlayışının temel öğeleri olan nedensellik ve obje-süje ayırımını tamamen yıkmıştır.

Pozitivist paradigmaya göre gerçeklik basittir. Evrende hiyerarşik bir düzen vardır. Evren mekaniktir, gelecek eldeki veriler ile önceden kestirilebilir, genelleme yapılabilir, nedensellik ilişkisi evrene hâkimdir, değişimler niceliksel ve birikim şeklindedir. Akılcılık ve nesnellik zorunluluktur. Pozitivist ötesi, postpozitivist paradigmaya göre ise gerçeklik karmaşıktır. Evrene önceden kestirilemezdik hâkimdir. Evrende her parça bütünü bilmesini taşır, yani evren hologaftır. Gelecek ve yön belirsizdir. İlişkiler her zaman doğrusal değildir, karşılıklı nedensellik ve etkileşim vardır. Gözlemciler belli bakış açısına sahip katılımcıdır. Gözlenen ve gözlemci kesin sınırlar içinde birbirinden ayrılamaz. Evrensel yasalar ve büyük anlatılar yerine duruma özgü açıklamalar getirilmektedir. Küçük anlatılar, katılımcı bir bakış açısı, yerel yaratıcılık, disiplinler arası ilişkiler, kuşkuçuluk, süreksizlik gibi kavramlar postpozitivist bakış açısında önem kazanmaktadır.

Nicel araştırmalar doğası gereği pozitivist bilim anlayışının isteklerine cevap verecek niteliktedir. Lakin postpozitivist paradigmaya geçiş ile beraber, nicel araştırmalar yapısı gereği, olguları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bilimde bu yetersizlik nitel araştırmalar ile doldurulmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmaların temeli post pozitivist felsefeye dayanmaktadır. Antropoloji, felsefe, psikoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerin ihtiyaçlarına da cevap vermektedir. Nitel araştırmalar insanların dünyayı nasıl anlamlandırdığı, olayları ve durumları nasıl anladığı üzerine eğilmekte, ne sorusu yerine niçin sorusu üzerine derinlemesine bir inceleme imkânı sunmaktadır. Araştırmanın doğal ortamda yapıldığı ve araştırmacının da aktif olarak veri toplama sürecine katıldığı yöntemde bakış açıları ile araştırma şekillenmektedir. Kendi özelinde yapılan, genelleme kaygısı taşımayan araştırma o özelde yanıtlar bulduğu için özeldir. Nitel araştırmalar doğası gereği görünenin altına inmeye yönelik oldukları için, anlamaya, açıklamaya ve fikir üretmeye dayanmaktadır. Bu neden ile postpozitivist bilim insanların isteklerine daha iyi yanıt vermektedir. Nitel çalışmalar yoruma dayalıdır. Nicel araştırmalar gibi ispat etme yükümlülükleri yoktur. Nitel çalışmalarda rasyonellik koşul değildir. Nitel araştırmalar esnektir, örneklem seçiminde çok büyük sayılar aranmaz, ama bu neden ile genellemede yapılamaz. Nitel araştırmalar küçük anlatılara inmektedir. Bireyin ne düşündüğü

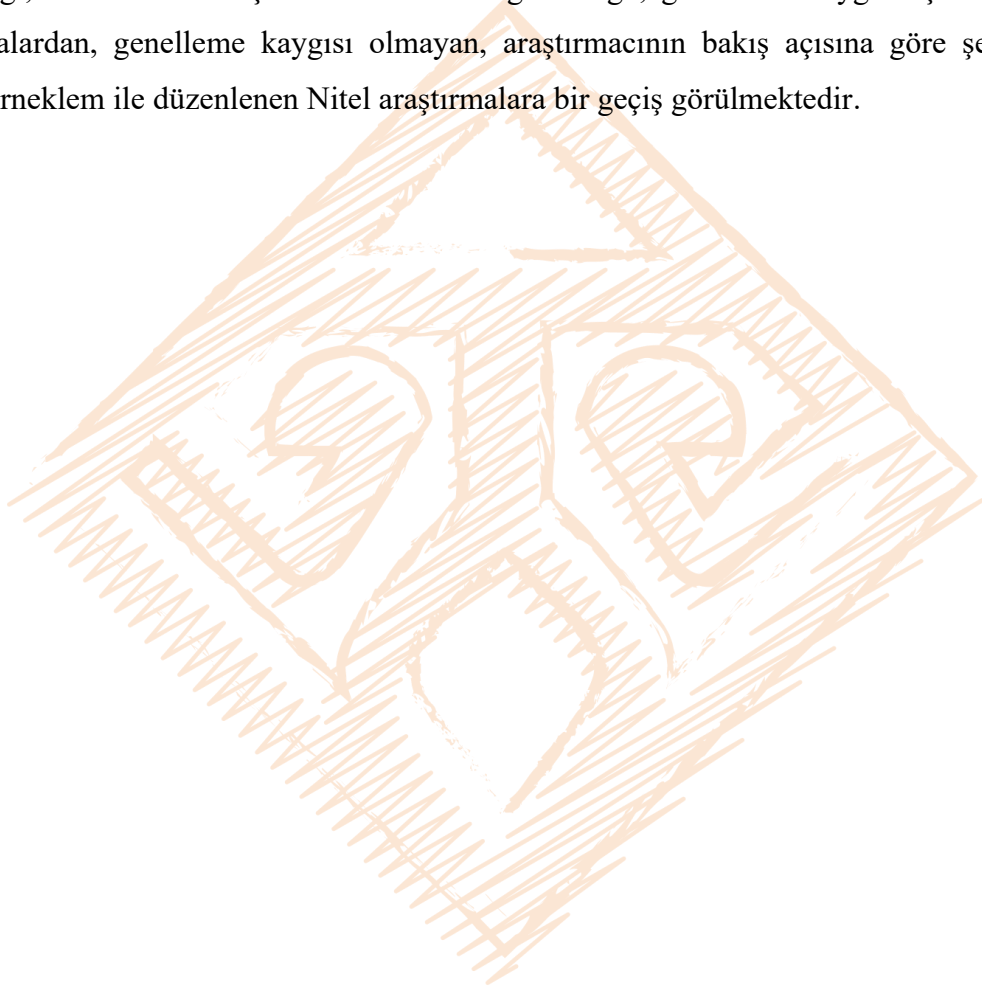
ve neden böyle düşündüğü ile ilgilenilir. Gözlem, açık uçlu sorular önem kazanmaktadır. Kelimler, resimler, görüntüler, videolar, sesler, kokular inceleme konusu yapılabilmektedir. Odak grup görüşmeleri, birey ve grup görüşmeleri ile veriler daha detaylı incelenebilir. Derinlemesine inceleme yapmaya olanak sağlar. Nicel araştırmaların aksine sonuç odaklı değil, süreç odaklıdır. Nitel araştırmalar ile algı, inanç ve değerler ve davranışların arkasında yatan anlamların anlaşılmasına çalışılırken, söylenen sözler kadar söylenmeyenler de önemlidir. Nitel araştırmaların amacı önceden oluşturulmuş hipotezleri test etmek değildir. Olgunun tanımlanması, yorumlanması ve anlaşılmasına dayanır. Araştırmacı olayların içinde deneyimleri aynen yaşayan, sürecin bir parçası olan kişidir. Bu nedenle tarafsızlık söz konusu değildir. Nitel araştırmaların tekrarlanabilir olmadığı için güvenilirliği düşük ama geçerliliği yüksektir (Yıldırım ve Şimşek, 2000, ss10-12).

10. SONUÇ

Bilim felsefesinde tartışılan ve birbirleri ile yarışan paradigmalardan postpozitivist ve pozitivist paradigmlar olduğu tartışılmaz bir geçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydınlanma dönemi ile şekillenen ve uzunca bir dönem hakimiyetini kaybetmeyen pozitivist paradigma tek ve mutlak olan gerçeğe sadece akıl ve mantık ile ulaşabileceğini, deney ve gözlemler ile yapılan bilimin asıl bilim olduğunu savunmaktadır. Einstein'ın Görelilik Kuramı ve Heisenberg'in Belirsizlik Kuramı ile temelleri sallanan paradigma, postmodern düşüncenin de etkisi ile önemini yitirmeye başlamış, kendisi ile yarışabilecek yeni bir paradigma olan postpozitivistin önünü açmıştır. Laboratuvar ortamında yapılan, dış etkilerden soyutlanmış deney ve gözlemlere dayalı bilimin varlığının yanında araştırmacının da bilimsel araştırma sürecine etki edebilecek bir birey olduğu, kendi bakış açısı ile sosyal olay ve olguları değerlendirebileceği, bu neden ile nesnellüğün sorgulanabileceği bir gerçeği ile yüz yüze kalınmıştır.

Bilim dünyasında var olan tek doğru anlayışının yerine kendi kültürü ve özünde doğru olan olgular ve olayların olduğu kabul edilmeye başlanmış, bu bakış açısı ile pozitivist paradigmadan postpozitivist paradigmaya doğru bir dönüşümü tetiklemiştir.

Bu paradigma kaymasının araştırma yöntemlerine etkisi de büyük olmuştur. Nicel araştırmanın kutsandığı, rakamların tartışılmaz kral olarak görüldüğü, genelleme kaygısı içinde yapılan araştırmalardan, genelleme kaygısı olmayan, araştırmacının bakış açısına göre şekillenen, amaçlı örneklem ile düzenlenen Nitel araştırmalara bir geçiş görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, F. (2012). *Rudolf Carnap'ta Gözlemlenebilirlik Kavramı (Yüksek Lisans Tezi)*. T.C.Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anlı, Ö. F. (2011). Sosyal Bir Fenomen Olarak Bilimsel Bilgi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz(12), 53–78. Retrieved from www.flisdergisi.com
- Anlı, Ö. F. (2013a). Bir Karşıt Bilim Tezi Olarak Dilsel Görelilik : Wittgenstein, Kuhn, Rorty, Feyerabend. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar(15), 145–169.
- Anlı, Ö. F. (2013b). *Pozitivizm Sonrası Karşıt Bilim Tezleri ve 19. yy Bilim İmgesinin Dönüşümü (Doktora Tezi)*. T.C. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aslan, S., ve Yılmaz, A. (2001). Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 93–108.
- Atak, S. A. (2009). Aydınlanma Felsefesinin Bir Kazanımı Olarak Akıl. *SBArD*, Mart(13), 55–64.
- Ataman, K. (2008). Bilimsel Sosyal Bilim İdealinin Açmazları : Bir Hermenötik Açılım Teklifi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, 17(2), 313–329.
- Balcı, A. (2003). Eğitim Örgütlerine Yeni Bakış Açılımları: Kuram Araştırma İlişkisi II. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 33(33), 26–61. Retrieved from <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kuey/article/view/5000050779>
- Balkız, B. (2003). *Sosyolojide Pozitivist Yöntem Anlayışı ve Türkiye'deki Etkisi*. Ege Üniversitesi. Retrieved from <http://acikerisim.ege.edu.tr:8081/jspui/handle/11454/737>
- Ballıkaya, C. (2015). Pozitivizm: Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri. *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (33), 87–106.
- Bati, K. (2013). Fen Eğitiminde Bilimsel Yöntem Süreci Öğretimi Üzerine Bir İnceleme: Pozitivizmden Anarşist Bilgi Kuramına. *Pamukkale University Journal of Education*, 2(34), 211–226. <http://doi.org/10.9779/PUJE590>
- Demir, Ö. (2015). *Bilim Felsefesi*. (U. Dolgun, Ed.). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Demir, S. A. (2009). Sosyal Bilimle Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizm Eleştirisi. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, (1), 59–73.
- Dereko, A. (2000). Viyana Okulu.
- Esgün, T. G. (2006). Postmodernizme rağmen aydınlanma. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 6, 96-103.
- Evre, B. (2007). Bir Düşünce Biçimi Olarak Postmodernizm ve Temel Parametreleri. *Akdeniz*

- İ.İ.B.F. Dergisi*, (13), 1–23.
- Gödelek, K. (2007). Carnap'tan Popper'a Bilimsellik Sorunu. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 27-42.
- Hira, İ. (2000). Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma. *Bilgi*, 2(3), 81–96.
- İbrahimoglu, Z. (2011). Değişen Paradigmalar Dünyasında Nitel ve Nicel Araştırmalara Bakmak: Felsefi Yaklaşımlardaki Dönüşümü Anlamak. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 44–52.
- Kale, N. (1995). Postmodernizm - Hermeneutik ve Eğitim. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 28(2), 281-292.
- Karslı, Ö. (t.y.). “Aydınlanmanın Diyalektiği”nin Frankfurt Okulu İçindeki Yeri ve Aydınlanma, Pozitivizm, Totalitarizm Eleştirisinin Değerlendirilmesi, 1–17.
- Kılıç, E. (2013). *Eleştirel Teori Açısından Medya (Yüksek Lisans Tezi)*. T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Konak, S., ve Erdoğan, M. (n.d.). Pozitivizm.
- Kurt, A. Y. (2009). *Adorno ve Horkheimer'in Kültür Endüstrisi Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi)*. T.C. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Lyotard, J. F. (1997). *Postmodern Durum*. (A. Çev. Akay, Ed.). Ankara: Vadi.
- Olçay, B. (2012). *Frankfurt Okulunun Pozitivizm Eleştirisi "Max Horkheimer Ve Theodor W.Adarno Bağlamında (Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Y. (2004). Postmodernizm ve Tarih Öğretmenliği. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9), 311–322.
- Özger, M. (2013). Bir Arka Plan Olarak Servet-i Fünun'da Pozitivizm. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8, 2085–2094.
- Rosenau, P. M. (1998). *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*. (T. Çev. Birkan, Ed.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Sınıksaran, E. ve Aktükün, A. (2011). Karl Popper'in Yanlışlama Kuralı, Hipotez Testleri ve İktisat. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 54 (2). Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/811/8797>
- Sönmeşen, D. (2012). *Adorno ve Horkheimer'in ,, "Aydınlanmanın Diyalektiği " Eserinde Kültür Endüstrisi ve İktidar İlişkileri (Yüksek Lisans Tezi)*. T.C. Mersin Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sönmez, V. (2010a). Auguste Comte (1798-1857) Pozitivizm (Olguculuk). *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3(3), 161–163.
<http://www.deuhyoedergi.org>

Sönmez, V. (2010b). Mantıkçı Pozitivizistler - Rudolf Carnap. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3(4), 212–214.

Şan, M. K., Hira, İ., ve Marcuse, H. (2007). Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi. *Sosyoloji Yazıları*, 15.
http://politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/frankfurt_okulu_ve_kultur_endustri_elestirisi.pdf

Tekeli, İ. (1999). *Modernite Aşılırken Siyaset*. Ankara.

Terzi, A. R. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel Epistemolojik İnançları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 298–311.

Yanık, A. (2008). Pozitivist Modern Bilimsel Yaklaşımın Eleştirisi. *SOİD-Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 7(3), 79–82.

Yıldız, H. (2015). Postmodernizm Nedir? Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (13), <https://dergipark.org.tr/pub/dpusbe/issue/4755/65320>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.